

מן האותנטיות אל השותפות: פרשנות לוגותרפית לדמותו של משה רבינו

מאת : איריס נויק

מבוא: שתי תשובות לאדם הקיים

הפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית נולדה מתוך אי-נחת. דקארט קבע: "אני חושב, משמע אני קיים" ובכך הניח את התבונה כמרכז הקיום, אך הותיר את האדם הממשי, החי והפועל, מחוץ לתמונה. ההוגים האקזיסטנציאליסטים ביקשו להחזיר את האדם אל מרכז הבמה, עם כל כובד משקלו: גופו, בדידותו, חירותו, ואחריותו.

על יסוד זה נבנו מספר עקרונות משותפים: **הקיום קודם למהות** — האדם אינו נולד עם תכנית מוגדרת, אלא מעצב את זהותו דרך בחירותיו. **החירות והאחריות** הן שני צדדים של אותו מטבע — האדם חופשי לחלוטין, ובדיוק משום כך אחראי לחלוטין לגורלו. **ובדידות קיומית** היא תנאי הרקע: החוויה הסובייקטיבית אינה ניתנת להעברה מלאה, והאדם נושא אותה לבדו.

אולם כאן מתפצלות הדרכים. האקזיסטנציאליזם — ובמיוחד בגרסתו של סארטר — רואה באדם **מערכת סגורה**. סארטר מכיר בכך שלאדם יש פוטנציאל לשנות את עצמו דרך בחירה חופשית — זוהי ה"טרנסצנדנציה" שלו. אך הפוטנציאל הזה תמיד ממומש **מבפנים**, דרך בחירה אישית בלבד. כשהאדם אינו מסוגל לממש את הפוטנציאל שלו לבדו — הוא נשאר רדום. הבקשה הפנימית שאין לה כתובת, השאלה הפתוחה שאין לה מימוש, הרצון הלא-ממומש — נשארים בתוך המערכת הסגורה ללא מוצא. הגבורה הקיומית היא לשאת את הנטל הזה ללא אשליות. זוהי עמדה אמיצה — אך עמדה שמותירה את האדם, בסופו של דבר, לבדו עם עצמו.

הלוגותרפיה של ויקטור פרנקל חולקת את נקודות המוצא הללו, אך מציעה תשובה שונה לחלוטין. לשיטתו, האדם הוא **מערכת פתוחה** — לזולת, ולמשמעות טרנסצנדנטית הקיימת בעולם ומחכה לגילויו. פרנקל הבחין בתופעה שחוזרת על עצמה אצל אסירים במחנות: חלקם, בתנאים זהים של רעב ואימה, שמרו על כבודם הפנימי ועזרו לאחרים — בעוד אחרים קרסו לחלוטין. ההבדל לא היה גופני ולא פסיכולוגי. היה זה **הממד הנואטי** — היכולת האנושית הייחודית לעמוד מחוץ לעצמך, לשמוע את קול המצפון, ולהיפתח למשמעות שגדולה מהסבל הרגעי.¹ הממד הנואטי אינו האל עצמו — הוא הגשר בין האדם לבין הטרנסצנדנטי: המקלט שעל האדם לכוון כדי לקלוט את האותות שהמשמעות העליונה משדרת לכל הכיוונים.²

החירות אינה תכלית בפני עצמה, אלא חירות לשם-מה; והבדידות הקיומית אינה גזירה סופית, אלא קריאה להתחבר אל מה שגדול מן העצמי. בכך מציעה הלוגותרפיה מה שהאקזיסטנציאליזם אינו יכול לתת: **תקווה**, ודרך אמיתית להיחלץ מהמשבר הקיומי.

עבודה זו תבחן את המתח הזה דרך דמותו של משה רבינו כפי שהיא מופיעה במקרא. נשתמש בקריאה יחפה — הבנת התוכן לפי מבנה המשפט, כללי הדקדוק שימוש במילים והקשרים ותוכן העלילה ללא פרשנות מקובלת מהעבר — ככלי לבחינת דמותו. נגלה את משה כאדם אותנטי שמתפתח לאורך ציר של שלושה שלבים. בראשיתו הוא פועל כגיבור אקזיסטנציאליסטי מובהק: עצמאי, מוסרי, אמיץ — ונשבר. בשלב הביניים הוא שוקע בריק קיומי, תוצאה ישירה של מערכת סגורה שאין לה לאן להיפתח. ובשלב השלישי — מראה הסנה וההתגלות — מתחולל המעבר הלוגותרפי: הממד הנואטי מתעורר, ודרכו מתאפשרת קבלת משמעות חיצונית, טרנסצנדנטית. היכולת לפתוח מערכת סגורה והשינוי שמתחולל כתוצאה מכך — זהו היתרון המכריע של הלוגותרפיה.

משה בראשית דרכו: האותנטיות המתעוררת

הצעד הראשון: לצאת ולראות

"וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו נִיֶּרָא בְּסִבְלָתָם" (שמות ב, יא)

מה פירוש "ויגדל"? האם משה פשוט התבגר בשנים? האם עלה בדרגה בחצר פרעה? ואולי — וזו הקריאה שתנחה אותנו — התפתחה בו יכולת להתבונן על המציאות מבחוץ, לחרוג מהאינטרס המידי, ולהיות ערני למה שמתרחש מעבר לגבולות עצמו.

משה גדל בבית פרעה — מרכז הכוח, מקום שבו עבדים הם כוח עבודה ותו לא. רוב בני החצר לא "ראו" את סבל העבדים — לא מפני שעיניהם עצומות, אלא מפני שמוחם עיבד את המציאות רק דרך פריזמת האינטרס השלטוני. הפסוק אומר שמשה יצא — ולא רק פיזית. היציאה מבית פרעה אל "אחיו" היא נכונות לתת למציאות לנגוע בו, לא לסנן אותה דרך הנוחות המעמדית.

"וַיִּרְא בְּסִבְלָתָם" — הוא לא רק נכח, הוא ראה. המילה "סבלותם" — לשון כובד ומשא — מצביעה על כך שמשה קולט לא רק את העובדות אלא את המחיר האנושי שלהן. זוהי תגובה אותנטית וספונטנית — אך חשוב לשים לב: בשלב זה משה אינו מחובר לשום מימד נואטי מודע. הוא מגיב מתוך עצמו, בלי כלי חיצוני, בלי כיוון מוגדר.

הצעד השני: לפעול — מתוך תגובה, לא מתוך תפיסה

"וַיִּרְא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עִבְרִי מֵאָחִיו. וַיִּפֶּן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּךְ אֶת הַמִּצְרִי" (שמות ב, יא-יב)

משה רואה את המצרי המכה. קריאת המציאות של משה היא, שקיימת משוואה פשוטה לפיה כח קובע מציאות. המצרי מפעיל כח ולכן יכול לשעבד את העברי. זו משוואה שאפשר לאזן בקלות. למשה כנסיך יש יותר כח וסמכות מהמצרי המשעבד ולכן הוא זה שיכול לקבוע מציאות עבור כולם. לפני שנבין את הפעולה, צריך להבין מי הוא האיש שפועל. משה הוא אדם בעל סמכות מובנית, רגיל לכך שפקודותיו מבוצעות. ההריגה, מנקודת מבטו, אינה חריגה מן הסמכות אלא ביטוי שלה. מה שמיוחד אצל משה אינו שהוא פועל ללא סמכות, אלא שכיוון הסמכות שלו שונה: הוא מפנה אותה להגנת העבד המוכה, לא לשימור הסדר הקיים.

"ויפן כה וכה" — משה כאדם זהיר בודק אם תנאי המציאות מאפשרים את פעולתו. הוא חושש מעדים או משתפי פעולה שילשינו עליו. ובמישור אחר: "ויפן כה וכה" משקף מבוכה. משה אינו נושא עמו משנה סדורה. הוא מחפש תקדים, תומכים למחאתו, סמכות מוסרית כלשהי שתכשיר את פעולתו. הוא מחפש "איש": מישהו שכבר מחה, שכבר התנגד, שאפשר להישען על ניסיונו. הוא מוצא חלל ריק. אין תקדים. אין תאוריה. אין מסגרת.

ובחלל הזה — הוא פועל. לא מתוך חשיבה אסטרטגית אלא מתוך תגובה בלתי אמצעית לסבל שעניו ראות. זו אותנטיות עמוקה — אך אותנטיות שפועלת כתגובה לטריגר, לא כחזון. דבר זה מתאשר מאוחר יותר: כאשר האל מציע לו שליחות, משה יאמר "כבד פה וכבד לשון אנכי" — הוא אינו מנסח, אינו נואם, אינו מארגן רעיונות. הוא אדם שמרגיש חזק ומגיב ישירות למה שרואות עיניו, אבל אין לו כלים לבטא זאת ולהוביל אותה כתפיסה.

הצעד השלישי: כאשר הסמכות מופנית לכיוון הלא נכון

"וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהָיָה שְׁנֵי אַנְשִׁים עִבְרִים נָצִים. וַיֹּאמֶר לְרִשָּׁע לְמָה תִּכֶּה רֵעֲךָ" (שמות ב, יג)

למחרת יוצא משה שוב — אולי מתוך תקווה שהמציאות השתנתה. מה שהוא מוצא מפרק את המשוואה הפשוטה שלפיה פעל לשלושה שברים.

ראשית, מי שמכה היום הוא עברי. החלוקה בין תוקף לקורבן לא עוברת בין עמים, אלא בתוך כל קבוצה אנושית. המציאות מורכבת בהרבה מהמפה שאיתה משה יצא.

שנית, לוגיקת הכוח שהפעיל אמש חושפת את מגבלתה: כדי לשמר את האיזון החדש מאתמול, משה יצטרך להפעיל כוח שוב ושוב, ללא הפסקה. הישג שמייצר צדק רגעי אינו פותר עוולה — הוא רק מונע פריצה אחת ספציפית שלה.

שלישית, ובאופן החרף ביותר — "מי שִׁמְךָ לְאִישׁ שֶׁר וְשִׁפְט עָלֵינוּ?" (שמות ב, יד). הלגיטימציה הניתנת למשה מתקיימת כל עוד הוא פועל בתוך המערכת ולמענה. ברגע שפעל נגדה — יתר האנשים במערכת עלולים לשלול אותו, שכן הוא מאיים על מקומם היציב.

"וַיֵּרָא מֹשֶׁה" — הפחד אינו רק מפני פרעה אלא הכרה שהקרקע מתחתיו רעועה. משה פעל מתוך תגובה אותנטית, אך בלי שורש חיצוני, בלי משענת מהעבר, בלי מסגרת שתחזיק את הפעולה לאורך זמן. תגובה לסבל, ולו הנכונה ביותר, אינה יכולה לבנות סדר אלטרנטיבי קבוע.

מדיין: האותנטיות שוחקת את עצמה

במדיין נתקל משה בעוולה חדשה — הרועים מגרשים את בנות יתרו מהבאר (שמות ב, טז-יח). הוא מתערב. אך שימו לב למה שהטקסט אינו מספר: משה אינו מדבר עם הרועים, אינו קובע כללים לעתיד, אינו מנסה לשנות את הסדר שתוצאותיו הם גירוש. הוא נותן מענה נקודתי לאירוע אחד. מחר אולי ישובו הרועים וינהגו כתמול שלשום.

ומכאן — שקיעה הדרגתית שהטקסט מתאר בדיוקנות. "וַיֵּאָל מֹשֶׁה לְשַׁבֵּת אֶת הָאִישׁ" — יתרו יוזם, משה נענה. הוא אינו יוזם. יתרו נותן למשה את ציפורה בתו לאישה — לא משה שביקש. בן נולד למשה במדיין, ונקרא בשם גרשום "כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה" (שמות ב, כב). משה לא מרגיש שייכות למדיין, מצד שני, חילופי השלטון במצרים אינם מעניינים אותו כלל. הוא ממשיך לרעות את צאן יתרו חותנו, ולא עדר משלו — ומוביל את הצאן "אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר", הרחק מכל נוכחות אנושית.

כל פרט קטן בפסוקים הללו מצביע על אותו כיוון: אדם אשר מצמצם את נוכחותו בכל המישורים. זהו מה שפרנקל מכנה "ריק קיומי" — נתק מתמשך בין הפעולות היומיומיות לבין תחושת משמעות. האדם נוכח פיזית, אך חי ברמת תפקוד מינימלי בלבד.

המסקנה: אותנטיות ללא כיוון

משה עד כה שמר על עצמיותו הפנימית — הוא לא הפך לנסיך מצרי מן המניין. במובן הזה האותנטיות שלו הצליחה: היא שמרה על תיאום בין הבנתו הפנימית לבין פעולותיו. אך מבחינת האינטרס הקיומי — שרידות, מעמד, ביטחון — האותנטיות פעלה נגדו בעקביות. הסיבה אינה שמשה פעל רע, אלא שאדם הפועל כמערכת סגורה, ללא כיוון חיצוני, ללא תאום עם אף גורם, ללא שליחות, אינו יכול לבנות דבר בר-קיימא.

משה מגיע למדיין כאדם שמיצה את כל כליו. הניסיון, הסמכות, האומץ, המוסר — כולם נוסו וכולם נכשלו. מבחינה אקזיסטנציאליסטית, זהו הסוף: כאשר מוצו כל האפשרויות במערכת סגורה, אין עוד מה להוסיף. אך משהו בכל זאת נשאר פתוח — לא כלי, לא תוכנית, לא כוח — אלא שאלה שלא קיבלה תשובה. זוהי שאלת הסבל שלא כבתה. במקום שבו האקזיסטנציאליזם רואה מבוי סתום, הלוגותרפיה רואה פתח — כי השאלה הפנימית הלא-ממומשת, גם ללא ביטוי חיצוני, היא נקודת מוצא לתנועה חדשה. ולתנועה חדשה, נדרש מגע חיצוני.

ההתגלות: נקודת האפס של הדרך החדשה

הסנה: תבנית שמשה לא פגש מעולם

"וַיֵּרָא מֵלֶאכָה ה' אֵלָיו בְּלֵבַת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בֵּעֵר בְּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינּוּ אֶכָּל" (שמות ג, ב)

משה רועה את הצאן "אחר המדבר" — הרחק מכל נוכחות אנושית. הוא אדם שצמצם את עצמו, שלמד לא לצפות. ובתוך השגרה הזו מופיע משהו שמערער את כל מה שידע. האש נתפשת ככוח שמכלה או משחית. הכוח שמשה הפעיל מכלה — את המצרי שהרג, את מעמדו, את אפשרויות הפעולה שלו. הכוח שהמצרים הפעילו על בני ישראל משחית מבחינה מוסרית גם את המצרים וגם את העבריים. כוח תמיד משחית — זו המסקנה של משה. היא מבוססת על ניסיון העבר. והנה לנגד עיניו עומד סנה — קטן, יבש, בוער, "ואינו אוכל" — לא הושחת מיד לחלוטין. זו תבנית שמשה מעולם לא פגש. הוא מסיק שכנראה קיים כוח נוכח אך אינו גלוי, שבהעדרו הסנה היה נשרף לגמרי. ובתוך רגע, הפרדוקס הזה מדבר על כל מה שמשה ראה במצרים: עם עבדים ששרוי בסבל קשה — ועדיין מתקיים ומתרבה.

"אֶסְכֶּה נָא וְאֶרְאֶה" (שמות ג, ג)

כאן מתרחש הרגע המכריע, שהטקסט מציין אותו במפורש: "וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרֵאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה" (שמות ג, ד). המילה "כי" אינה מקרית — היא מציינת תנאי. האל ראה שסר לראות, ורק אז קרא. ללא "סר לראות" — לא הייתה התגלות.

משה הוא הנביא היחיד שהתגלות לא באה אליו ישירות. שמואל שמע "שמואל שמואל" ואמר "הנני" — הוא היה מוכן. ירמיהו, יחזקאל, ישעיהו — כולם קיבלו קריאה אלוהית ישירה. גם חבקוק, ש מה ששונה במעט משאר הנביאים בכך שביצע פעולה לפני תשובת האל — "על מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמְדָה... וְאֶצְפֶּה לְרֵאוֹת מֶה יִדְבָּר בִּי" (חבקוק ב, א) — עשה פעולה פסיבית-המתין, זאת מתוך דיאלוג נבואי שכבר היה קיים מפרק א. "אעמדה על משמרת" הוא המשך שיחה, לא פתיחתה. אצל משה לעומת זאת, "סר לראות" פותח מערכת יחסים חדשה לגמרי — אין שיחה קודמת, אין קשר קודם. פעולתו היא עצמה מה שיצר את האפשרות לקשר להתחיל. במקרה של משה, האל ממתין. הוא אינו קורא עד שמשה מוכיח שיש בו מי שמסוגל לשמוע.

"סר לראות" הוכיח דבר אחד בלבד: שבתוך כל הכישלונות, כל הצמצום, כל הריק הקיומי — נשארה שאלה פתוחה. שאלת הסבל שלא קיבלה תשובה, הבקשה הפנימית שלא מצאה כתובת, הרצון הלא-ממומש שלא כבה לגמרי. משה אינו יודע מה כן יענה לשאלתו — אך בסתר ליבו מאמין שתיתכן תשובה חיובית ומעשית. הוא יכול לדחות תשובות שאינן מתאימות — לא כח, לא אותנטיות ספונטנית. "סר לראות" הוא הביטוי החיצוני היחיד לאותה שאלה פנימית חיה.

האקזיסטנציאליזם רואה באדם מערכת סגורה של מעשה ותוצאה. הוא אינו מכיר בפוטנציאל הלא-ממומש של האדם כנתון פעיל. הרצון שלא יצא לפועל, השאלה שלא קיבלה מענה — אינם חלק מהמשוואה של החיים. לעומת זאת גישת הלוגותרפיה, רואה בפוטנציאל כוח ממשי: הבקשה הפנימית, גם ללא ביטוי חיצוני, היא נקודת מוצא לתנועה חדשה.

הדיאלוג: פגישה במקום שבו משה נמצא

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים מִי אֲנִי כִּי אֵלֶךְ אֶל פְּרַעֲה" (שמות ג, יא)

מי שציפה שהסנה יהפוך את תפיסתו של משה מיד — מתפכח עם קריאת הפסוק הבא. משה אינו יוצא מן המפגש כגיבור מלא להט. שאלתו הראשונה היא שאלה של אדם שמכיר את כישלונותיו: מי אני? "סר לראות" הוכיח שיש בו מי שמסוגל לשמוע — אך לא שהוא מוכן לפעול.

האל אינו מבטל את השאלה ואינו מבטל את חוויית משה. הוא עונה: "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" — לא "אתה מסוגל", אלא "אני איתך". ההבטחה אינה ניתנת ליכולותיו של משה, אלא לנוכחות שתלווה אותו. זוהי הזמנה לפעול ממקום שונה לחלוטין ממה שמשה הכיר.

הדיאלוג ממשיך, ומשה שואל שוב ושוב. "מה שָׁמוֹ מֶה אִמַּר אֲלֵהֶם" (שמות ג, יג), "וְהֵן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי" (שמות ד, א), "לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי" (שמות ד, י). לכל קושי האל נותן מענה — אך שימו לב לאופי המענה: האל אינו מבטל את הקושי, אלא מספק פתרונות קונקרטיים ומעשיים. פתרונות אלה הם מהסוג שמשה לא היה יכול להמציא לבדו, מדובר באותות (בעזרת המטה למשל) יכולות הנהגה (למרות שהוא כבד פה וכבד לשון) כישרונות (דיבור) והבטחה לשיתוף פעולה בלתי מותנה של אחרים (הזקנים - שיבוא איתו לפרעה, והעם - שיאמין) משה לא יכל לחשוב עליהם לבד משום שהחשיבה שלו מוגבלת לחוקי הטבע והחברה הנוקשים. הקשיים שמשה מזהה הינם אובייקטיביים ואמיתיים, אלא שהחוקיות המוכרת לאדם, זו המבוססת על תקדים וניסיון העבר, מתפוגגת מול הטרנסצנדנטי.

הכעס: הצבת גבול

"וַיַּחַר אֵף ה' בְּמֹשֶׁה" (שמות ד, יד)

אחרי כל המענות, אחרי שכל קושי קיבל תשובה — משה עדיין אומר: "שְׁלַח נָא בְיָד תְּשַׁלַּח" (שמות ד, יג). שלח מישהו אחר. ותשובתו מובנת: אם האל יכול לגרום לכל התהליכים להתרחש — לעם לשמוע ולהאמין, לזקנים לשתף פעולה, לפרעה להישתנות — הרי כל אדם שהאל בחר יכול להוציא לפועל את השליחות. משה מבקש להמשיך את שגרת חייו המצומצמת במדיין. "שלח מישהו אחר" פירושו — "אני מחוץ למשחק".

"וַיַּחַר אֵף ה'" — חשוב לדייק: הכעס האלוהי אינו הרגש האנושי הנקרא בשם זה. בהקשר המקראי, חרון אף אלוהי מציין **הצבת גבול** — עיקרון שנחצה, אמון שהופר.

הגבול מגיע כאן, ולא מוקדם יותר — כי רק אדם שנחשף למימד הנואטי, שמבין מהי אחריות מניסיון אישי כואב אך גם קשוב לתבניות חדשות, מסוגל לשמוע קריאה ולא להתגונן. אדם במצב של ריק קיומי לא ישנה את דרכו בעקבות כעס חיצוני — הוא יתנגד, יאשים, ייסגר.

חירות ואחריות הן שני צדדים של אותו מטבע. לפי פרנקל, חירות ללא אחריות מובילה לכאוס. האל דורש ממשה לממש ערכים שכבר בחר בעבר, ואף מימש בפועל. וכן — להתעלות על עצמו לטובת הזולת — עם ישראל. החירות שלא לממש זאת שקולה לביטול הקיום האישי.

שותפות ואחריות

משה מכיר שני מודלים של יחסים. הראשון — ההיררכי: פרעה מעל עבדיו, נסיך מעל נתיניו. במודל זה הפוטנציאל של הצד הכפוף אינו רלוונטי — הוא אמור לבצע, לא לחשוב. המודל השני — הבדידות האקזיסטנציאלית: אדם אותנטי הרגיל לפעול באופן עצמאי, נושא לבדו את מלוא האחריות לבחירותיו ותוצאותיהן. הבקשה "שלח נא ביד תשלח" קשורה לחרדה של סארטר מבחירה, מאחריות ומהמחירים שהיא גובה.

שותפות היא תבנית שלישית, שמשה טרם פגש. היא פתרון לשני הכשלים גם יחד: לבדידות הקיומית — כי האדם אינו עוד לבד מול העולם, ולחרדה מהאחריות — כי האחריות כעת משותפת. "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" פירושו: אתה לא לבדך עם משקל ההחלטה. לא מדובר בפטור מאחריות — אלא אחריות שיש לה שותפים.

שותפות במישור הנואטי ברור שהאל לא תלוי באדם ולא זקוק לו. הטענה של משה "שלח ביד תשלח" מוצדקת מבחינה לוגית. ואף על פי כן, נראה שהאל אינו מעוניין ביחסים היררכיים בלבד. בניגוד לפרעה המשעבד אחרים למען מטרה נשגבת, האל אינו רואה באדם עבד או בא-כוח ולכן מימד הבחירה קריטי¹⁰ — אלא שהוא רואה באדם שותף. ומשום כך, כאשר משה מבקש לא להשתתף, הוא אינו רק מסרב למשימה — הוא מפרק את הבסיס לקיום שותפות בכלל. כל שותפות דורשת נוכחות של שני צדדים, ושותפות שבה צד אחד מוחק את עצמו אינה שותפות — היא מונולוג.

בעתיד הדיאלוג של משה עם האל יעמיק. כוחותיו יתעצמו, הבנתו תתרחב, מסירותו לעם ולצרכיו תגדל. כל אלו יאפשרו לו "להתווכח" עם האל ולהשפיע על התייחסותו לעם, (שמות לב יא-יד) ומצד שני להעמיק את החיבור והקשר האינטימי עם האל עד הגבול המקסימלי האפשרי (שמות לג יח-כג)

שותפות במישור המעשי-אנושי: משה פשוט מרגיש שאינו מסוגל לעמוד במשימה לבדו. ולכן, יחד עם הגבול, האל מציע מענה — אהרון אחיו ישא עמו בנטל. אהרון פותר את מה שמשה אינו יכול לעשות לבדו מפאת היותו "כבד פה וכבד לשון". אהרון הוא לפי שעה **מתווך טכני**. "וְדָבָר הוּא לָךְ אֵל הָעָם וְהָיָה הוּא יְהוָה לָךְ לְפָנֶיךָ..." (שמות ד, טז). זוהי תחילתה של שותפות רבת שנים שתעמוד באתגרים רבים וקשים ותוכל להם.

מודל השותפות ילמד את משה שהוא לא עוד אדם הניצב בודד מול עולם מנוכר ואתגריו, אלא חלק מצוות — דבר שיכול לאפשר לו להיחלץ מבדידותו ומהמשבר הקיומי.

בניגוד לתפישה של סארטר, שבה האחריות היא עול כבד שהאדם נושא לבד, ללא סמכות שתסמוך אותו — אצל פרנקל האחריות היא שותפות. האדם נענה לקריאה, ובמענה הזה הוא אינו לבד — הן מול האל, הן מול המתווך שנשלח לצדו, הן מול העם שצריך אותו. לא "עשה את הבחירה הנכונה לבדך ושא את תוצאותיה" — אלא "ענה לקריאה, ואתה לא לבדך עם מה שיבוא". היענות לקריאה תאפשר לגלות חלקים חסרים בחיים — משמעות ויעוד. לפי פרנקל האדם אינו רק פועל בעולם — הוא שותף בעיצובו, ועל כן יכול להשתתף גם בתיקונו¹¹. האל הוא מקור המשמעות, אך ללא ה"כן" החופשי של האדם, המשמעות הזו נותרת עקרה בעולם הזה.

תוצאות ההתגלות: היציאה ממדיין

ההתגלות לא הפכה את משה לאיש אחר. היא לא החליפה את הסט הנפשי שלו, לא מחקה את הכישלונות, לא העניקה לו כלים שלא היו לו. היא עשתה דבר אחד בלבד: פגשה את הפוטנציאל הלא-ממומש שלו, והניחה אותו בנקודת האפס על דרך חדשה. וההוכחה לכך — ההתנהגות של משה מיד לאחר ההתגלות.

"וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יִתְרֹ חתָּנוֹ" (שמות ד, יח) — הצעד הראשון אינו יציאה לגאול את ישראל, אלא בקשת הסכמה מחמיו. משה אינו מכריז על שליחות. האל פונה אליו שנית ומבטיח כי מבקשי נפשו מתו — רק אז משה מתחיל לזוז.

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו" — הוא לוקח עמו את משפחתו. זה אדם שיוצא לדרך לא ידועה ומסרב להשאיר מאחור את מה שקרוב לו. "וַיָּשֶׁב אֶרְצָה מִצְרָיִם" — לא מרוץ, לא להט. שיבה איטית ומסורבלת.

אז — במלון דרכים -מתרחש אירוע שרבים התקשו להבין: "וַיִּבְקֹשׁ הָמִיתוּ" (שמות ד, כד). ברית מילה יוצרת עבור התינוק סבל מסוג כזה שאין לו סיבה ואין לו מטרה ישירה — סבל שרירותי ללא פשר. משה, שעדיין לא ספג את כל ההשלכות של ההתגלות, אינו מסוגל עדיין לבצע פעולה של סבל ללא פשר. ציפורה היא זו שפועלת. לאחר ההתגלות, משה יוצא לדרך חדשה כשהפוטנציאל הלא-ממומש שלו מחובר לראשונה לכוח חיצוני — אך הדרך החדשה אינה ברורה עדיין, ומשה גדל בה צעד אחר צעד, לא בבת אחת.

סיכום

עבודה זו יצאה מתוך שאלה פילוסופית: מה מאפשר לאדם להיחלץ ממשבר קיומי? שתי תשובות עמדו זו מול זו — האקזיסטנציאליזם של סארטר והלוגותרפיה של פרנקל. שתיהן חולקות את אותן נקודות מוצא: הקיום קודם למהות, החירות והאחריות הן שני צדדים לאותו מטבע, הבדידות הקיומית היא תנאי הרקע של כל אדם. אך מכאן מתפצלות דרכיהן בצורה מובהקת, ודמותו של משה רבינו מאירה את ההבדל בין שתיהן.

האקזיסטנציאליזם רואה באדם מערכת סגורה. לפי סארטר: "האדם נידון להיות חופשי, נידון מכיוון שהוא לא ברא את עצמו: וחופשי, בכל זאת, מכיוון שמרגע שהוא הושלך לעולם הוא אחראי לכל מעשיו". חירות זו אינה קלה — היא כרוכה בחרדה הנובעת מהכרה שאין סמכות חיצונית שתסמוך את הבחירה, ואין מי שיחלוק את משקל תוצאותיה. ובסופו של דבר — "אנו לבדנו, ללא תירוצים". זוהי עמדה אמיצה, אך עמדה שמגבילה את האדם למה שהוא מסוגל לממש לבדו. כשהאדם מניח את אפשרויותיו — הפוטנציאל שלו נשאר רדום. הבקשה הפנימית שאין לה כתובת, השאלה הפתוחה שאין לה מימוש — נשארים בתוך המערכת הסגורה ללא מוצא.

דמותו של משה רבינו משמשת מקרה בוחן לבחינת שתי הגישות. בשלב הראשון פעל כגיבור אקזיסטנציאליסטי מובהק: ראה סבל, הגיב מתוך תגובה בלתי אמצעית ואותנטית, ופעל — אך האותנטיות פעלה בעקביות נגד האינטרס הקיומי שלו. במדיין שקע ב"ריק קיומי": הפוטנציאל קיים אך כבה, הרצון נוכח אך אינו פועל.

ואז — "סר לראות". הרגע המכריע. לא בחירה גדולה, לא כלי חדש, לא שינוי עמדה — אלא ביטוי חיצוני זעיר לשאלה פנימית שלא כבתה. בדימויו של פאברי — הלוגוס הוא משדר ענק השולח אותות לכל הכיוונים; ואנו, בני האדם, מחזיקים במקלט שעלינו לכוון. "סר לראות" הוא הרגע שבו המקלט, שלא כבה לגמרי, מכוון לשדר. ורק אז: "וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרֹאשׁוֹ וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסָּפָה". האל מחכה — ורק לאחר ש"סר לראות" הוא קורא.

כאן מתגלה ההבדל המהותי בין שתי הגישות. "האל הוא השותף למונולוגים הכי אינטימיים שלנו" כותב פרנקל. האל אם כן אינו שופט או צופה מהצד, אלא שותף פעיל שמכיר בבקשה הפנימית של האדם, גם כשאין לה ביטוי חיצוני, ומגיב אליה. בניגוד לסארטר, פרנקל מציע דבר שהאקזיסטנציאליזם אינו יכול לייצר: כוח חיצוני אשר מסוגל לפגוש את הפוטנציאל הלא-ממומש ולהפעיל אותו.

וכאן ניתן לנסח את יתרון הלוגותרפיה בצורה המדויקת ביותר: **האקזיסטנציאליזם של סארטר מכיר בפוטנציאל, אך מגביל אותו למה שאדם יכול לממש לבדו. כשהאדם מוצה — הפוטנציאל נשאר ללא מוצא. הלוגותרפיה מציעה כוח חיצוני שיכול לפגוש ולהפעיל אפילו פוטנציאל שהאדם עצמו התייאש ממנו.** זהו לא רק יתרון תיאורטי — זה ההבדל בין מבוי סתום לבין פריצה

ויתרון זה מתבטא בחמש נקודות קונקרטיות שסיפורו של משה מדגים:

- ראשית**, המשמעות פוגשת את האדם במקום שבו הוא נמצא. אין שיפוט על הנקודה בה הוא נמצא או על הבחירות שהביאו אותו אליה. כשאדם גדל — השליחות והדרישה גדלים איתו.
- שנית**, הלוגותרפיה מספקת תנועה שאי אפשר לייצר מבפנים. משה הגיע לנקודה שבה כל כליו מוצו. ההתגלות אינה מבקשת ממנו לגלות כוחות נסתרים — היא תנועה מבחוץ.
- שלישית**, המשמעות מכירה בפוטנציאל הלא-ממומש כנתון פעיל. "סר לראות" — צעד קטן המבטא שאלה פנימית חיה — הוא מה שאיפשר את ההתגלות. האקזיסטנציאליזם של סארטר מוגבל ליכולות ולבחירות המעשיות של האדם.
- רביעית**, המשמעות לא רק ממתנה לגילוייה, אלא קוראת באופן פעיל אל האדם. היא יכולה לפרוץ את גבולות הכלים והמגבלות ברגע נתון. לא "גלה את הכוח שבך" — אלא "יש כוח שגדול ממך, וניתן לחבר אליו".

חמישית, הלוגותרפיה מציעה שותפות במקום בדידות. האל שולח לצד משה את אהרון — כדי שמודל השותפות יהיה מיושם בפועל, לא רק תיאורטי.

זוהי, בתמצית, ההבחנה המכרעת: האקזיסטנציאליזם מניח אדם שעומד לבדו מול העולם — "ללא תירוץ", כדברי סארטר — ואדם שהפוטנציאל שלו נותר רדום כשאין לו כוח לממשו בעצמו. הלוגותרפיה מניחה עולם שפונה אל האדם ומזמין אותו לענות — עולם המסוגל להפעיל אפילו את הפוטנציאל שהאדם עצמו כבר ויתר עליו. לא עול — שותפות.

הגאולה כשיבה לאחריות

סיפורו של משה הוא מסעו של האדם המחפש אותנטיות בעולם שבור. בראשיתו, משה ניסה לכפות את ערכיו על המציאות בכוח, ונשבר. במדיין, הוא שקע בריק וניכור. רק דרך ההתגלות הטרנסצנדנטית הוא לומד כי האותנטיות האמיתית אינה נמצאת בביטוי העצמי המבודד, אלא בנכונות להיענות לקריאת המציאות ולשאת באחריות למשהו שגדול ממנו. התגלות האל למשה היא לא רק תכנית גאולה לאומית לישראל, אלא תכנית גאולה אישית למשה — הצלתו מהיאוש הקיומי על ידי השבת המשמעות לחייו דרך שירות וערך.

הערות

1. פרנקל, ו. השאיפה למשמעות. עמ 25
2. הממד הנואטי הוא הממד הרוחני כולו של האדם — המצפון הוא קול אחד בתוך ממד זה, הכלי הספציפי שדרכו האדם קולט מה נדרש ממנו ברגע נתון.
3. פאברי, ג. המשמעות של חייך. עמ 70-71
4. פרנקל, ו. האדם מחפש משמעות. עמ 129-130
5. פרנקל, ו. האדם מחפש משמעות עמ 177
6. בניגוד ליעקב שעבד אצל חותנו, וחתר לעצמאות ולהפרדת רכושו (בראשית ל, לא-מג)
7. לוקאס, א. חיים משמעותיים. עמ 40

8. פאברי, ג. המשמעות של חייך. עמ 87
9. פרנקל, ו. האדם מחפש משמעות. עמ 210
10. פרנקל, ו. האדם מחפש משמעות. עמ 174-175
11. פרנקל, ו. האל הלא מודע. פרק 4; וכן עמ 71-72
12. פרנקל, ו. הזעקה הלא נשמעת למשמעות. עמ 21
13. סארטר, ז. האקזיסטנציאליזם הוא הומניזם. תרגום: ערן דורפמן
14. שם
15. פרנקל, ו. האל הלא מודע. עמ 53

מקורות

- פאברי, ג'. (1983). *המשמעות של חייך*. הוצאת דביר.
- פרנקל, ו'. (1970). *האדם מחפש משמעות*. הוצאת דביר.
- פרנקל, ו'. (1985). *האל הלא מודע: פסיכותרפיה ודת*. הוצאת דביר.
- גוטמן, ד'. (2006). *לוגותרפיה למציאת משמעות בחיים*. הוצאת מודן.
- לוקאס, א. (1984). *חיים משמעותיים*. הוצאת דביר.
- Sartre, J. P. (1946). *Existentialism is a humanism*. Yale University Press.